

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 340.15

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-1>

Ковтуненко К.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри МЗЕІД
Одеського національного політехнічного університету

Продіус Ю.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри МЗЕІД
Одеського національного політехнічного університету

Kovtunenکو Xenia

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Foreign Economic and Innovation Management
Odessa National Polytechnic University

Prodius Julia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Foreign Economic and Innovation Management
Odessa National Polytechnic University

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

INNOVATIVE ACTIVITIES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

У статті розглядаються теоретичні засади інноваційного розвитку системи вищої освіти. Особливу увагу приділено аналізу сучасного стану впровадження та поширення інновацій та інноваційних освітніх проектів. Охарактеризовано сучасні підходи до впровадження інновацій у системі вищої освіти України. Виокремлено загальні проблеми щодо підтримки інновацій в освіті, подано їх загальні характеристики. Запропоновано вдосконалення інноваційного комплексу системи вищої освіти у контексті створення університетських навчально-науково-виробничих комплексів. Сформовано завдання інноваційної діяльності в рамках вищої освіти. Розроблено функції управління, що повинні реалізовуватися в університетських навчально-науково-виробничих комплексах: управління розвитком та інноваціями, колегіальні форми управління на основі створення ради з інноваційної діяльності ВНЗ; взаємодія і розвиток інфраструктури підтримки інноваційного підприємництва. Визначено низку пріоритетних функцій інноваційного блоку в діяльності вищих навчальних закладів.

Ключові слова: система вищої освіти, інновації, інноваційний розвиток, освітні інновації, інноваційні освітні проекти.

В статье рассматриваются теоретические основы инновационного развития системы высшего образования. Особое внимание уделено анализу современного состояния внедрения и распространения инноваций и инновационных образовательных проектов. Охарактеризованы современные подходы к внедрению инноваций в системе высшего образования в Украине. Выделены общие проблемы по поддержке инноваций в образовании, представлены их общие характеристики. Предложено усовершенствование инновационной системы высшего образования в контексте создания университетских учебно-научно-производственных комплексов. Сформированы основные задачи инновационной деятельности в рамках высшего образования. Разработаны функции управления для более эффективной реализации университетских учебно-научно-производственных комплексов: управление развитием и инновациями, коллегиальные формы управления на основе создания совета по инновационной деятельности вуза; взаимодействие и развитие инфраструктуры поддержки инновационного предпринимательства. Определен ряд приоритетных функций инновационного блока в деятельности высших учебных заведений.

Ключевые слова: система высшего образования, инновации, инновационное развитие, образовательные инновации, инновационные образовательные проекты.

The article discusses the theoretical foundations of the innovative development of the higher education system. Particular attention is paid to the analysis of the current state of implementation and diffusion of innovations and innovative educational projects. The modern approaches to the introduction of innovations in the system of higher education in Ukraine are characterized. The general problems of supporting innovations in education are highlighted, their general characteristics are presented. The improvement of the innovation system of higher education in the context of the creation of university educational, scientific and industrial complexes is proposed. The main objectives of innovation in the framework of higher education are formed. Management functions have been developed for more effective implementation of university educational, scientific and industrial complexes: development and innovation management, collegial forms of management based on the creation of a council on innovative activities of the university; interaction and development of infrastructure to support innovative entrepreneurship. A number of priority functions of the innovation block in the activities of higher education institutions have been identified. The results of the research made it possible to develop proposals for the implementation of innovation policy in modern domestic universities. Among them: creation of university innovation complexes; transition to innovative design; establishment of centers of higher education development; improvement of the model of financing and organization of activity of higher education institution; development of university marketing activities. The goals of innovation activities are: enhancing the competitiveness of the university as a whole; ensuring high quality training of specialists; conducting of researches that meet the requirements of the innovative strategy of state development, on the basis of commercialization of created scientific and technical and educational products and services, objects of intellectual property, integration with specialized industrial enterprises and scientific organizations; introduction of a common quality management system for scientific and educational activities and efficient telecommunication environment.

Keywords: higher education system, innovation, innovative development, educational innovation, innovative educational projects.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку світового господарства все більша увага приділяється інноваційному напрямку розвитку, який охоплює усі галузі й сфери економіки, створює передумови для розвитку постіндустріального суспільства. Передумовою цього процесу є сучасна науково-технологічна революція, яка забезпечує зростання продуктивності праці, прискорений розвиток науки, інформації та освіти. Вища освіта як один із найважливіших складників суспільства, з одного боку, залежить від процесів, що відбуваються в ньому, повинна швидко реагувати та відповідати стану науково-технічного прогресу, тенденціям розвитку економічної сфери країни, з іншого – безумовно, впливає на всі процеси і боки життя, оскільки готує фахівців, розвиває особистість, формує певні життєві погляди [1–3].

Інноваційно-фінансові відносини виникають між людьми у зв'язку з необхідністю здійснення фінансових операцій в інноваційній сфері вищої освіти. Інновації в них грають найважливішу роль як для окремого вишу, так і для всієї національної економіки. Хронічне недофінансування освіти протягом тривалого часу підриває нормальний характер відтворення фінансових відносин вишу, разом із цим підриває життєво важливі цикли відтворення науки, знання, освіти, кваліфікації кадрів. Накладення тривалого недофінансування на окремі характеристики зазначених циклів здатне призвести до непоправних утрат науково-освітнього потенціалу, що виражається на рівні окремого вищого навчального закладу та в колосальному зниженні якості освітньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблемам інноваційної діяльності в освітній сфері було присвячено чимало досліджень провідних учених, серед яких – К. Ангеловські, Л. Ващенко, О. Козлова, Н. Артикуца, М. Поташник, О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс, Г. Герасимова, Л. Ілюхи-

на, І. Беха, Л. Даниленко, І. Дичківська, М. Кларіна, О. Пехота, О. Попова, Л. Подимова, А. Пригожина, В. Сластьоніна, А. Хуторський та ін.

Інноваційній діяльності системи вищої освіти України приділялася значна увага, зокрема таким її аспектам: розробленню теоретичних засад функціонування педагогічних систем (А. Алексюк, Ю. Бабанський, Г. Білявський, Р. Гуревич, І. Лернер, Л. Онищук, В. Паламарчук, О. Савченко та ін.); проблемам неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Я. Цехмістер та ін.); інноваційним процесам в освіті та управлінні їх здійснення (В. Андрущенко, Л. Ващенко, Л. Даниленко, С. Клепо, В. Корженко, В. Кремень, С. Ніколаєнко, В. Паламарчук, С. Хаткевич та ін.). Проблема інновацій широко розглянута у працях Б. Гершунського, М. Кларіна, В. Краєвського, Г. Новикова, В. Сластьоніна та ін. Велика увага надається проблемам управління розвитком закладів освіти, різні аспекти яких розглянуто у працях Г. Єльнікової, Ю. Конаржевського, В. Кричевського, І. Курдюмової, В. Лазарева, В. Маслова, В. Симонова, Т. Шамової та ін.

Але, незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, й нині відсутні єдині підходи до пріоритетних напрямів державної політики щодо підвищення якості освіти, впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій, що й зумовило вибір проблеми і визначило мету статті.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є узагальнення проблем та перспектив активізації інноваційної діяльності в системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Центральною ланкою інноваційних відносин в інноваційній сфері освіти є інноваційно-економічні відносини. Це відносини людей, що виступають у чистому вигляді в матеріально-перетворювальному житті й діяльності, пов'язаної з формуванням та реалізацією інноваційної політики. Оскільки вони характеризують відносини соціальних суб'єктів, представ-

ників соціальної структури суспільства, то з погляду справедливості устрій, функціонування та використання тих чи інших економічних відносин, їх вивчення здатні показати нам сутність людей, мотиви їхньої поведінки через свої матеріальні прояви.

На нашу думку, інноваційно-економічні відносини мають політичну, соціально-культурну і моральну форми прояву. Для вищого навчального закладу характерно те, що він у рамках інноваційної діяльності може вступати в ринкові й неринкові інноваційно-економічні відносини. Неринкові економічні відносини – це, з одного боку, нееквівалентні грошові відносини між людьми і господарюючими соціальними суб'єктами (дари, пожертвування, податки, штрафи), з іншого – негрошові економічні відносини (бартер, взаємозаліки, а також економічні відносини натурального господарства і вільної асоціації всередині окремого соціального суб'єкта або господарського підрозділу).

Комерціалізація освітніх інновацій утруднена через складність отримання прибутку навіть від комерційно ефективних проєктів, що пов'язано з тривалими термінами окупності, яка визначається специфікою освіти. При цьому незалежно від можливості їх комерційного використання інновації слід проводити синхронно, відповідно до конкретних взаємопов'язаних технологічних укладів, в освітній галузі – педагогічними парадигмами.

Так, інноваційно-управлінські відносини, включаючи інноваційно-організаційні, – економічні відносини, що виникають між людьми у зв'язку з управлінням економікою вищої освіти у сфері інноваційної діяльності. Для неї характерно переважне використання особистісних відносин неформального характеру між інноваторами. Формальні міжособистісні відносини персоналу запропоновані організаційною структурою вишу, і вони не завжди на практиці збігаються з інтересами співробітників, що беруть участь у тому чи іншому інноваційному проєкті як у частині його реалізації, найчастіше це професорсько-викладацький склад, так і в частині створення необхідних умов для реалізації (адміністративно-господарський персонал) [3; 4].

Слід відзначити велике значення державно-громадських суб'єктів інноваційних відносин у сфері управління освітою на рівні вишу. Зміни, інновації та реформи державного управління освітою, наукою безпосередньо позначаються на якості інноваційних відносин у кожному конкретному виші. Зростання ролі громадськості та громадських організацій як третього (неринкового і недержавного) сектору щодо впливу на інноваційну політику вишів видається особливо важливим для становлення громадянського суспільства. Інноваційні відносини між людьми і соціальними інституційними суб'єктами всередині і поза ВНЗ, що функціонують у режимі саморегуляції, самі повинні змінюватися, піддаватися інновацій. Інакше кажучи, інноваційна сфера, виділившись у спеціалізований вид діяльності, змушена відтворюватися, не втрачаючи якості. Виш як складова її частина приречений жити за інноваційними економічними законами, законами інноваційної економіки. Через систему масової освіти суспільна свідомість зв'язується

з перетворювальною діяльністю людей, тому інноваційність освіти, поставлена на наукову основу, є в сучасному суспільстві одним із головних чинників реального перетворення соціуму [5–7].

Виші, таким чином, не просто виробники й споживачі матеріальних, соціальних і духовних благ та ресурсів. Вони – суб'єкти інноваційних відносин різного виду і водночас їх об'єкти. Крім того, ВНЗ – суб'єкти й об'єкти геополітичних і соціокультурних неекономічних відносин, пов'язаних з економічними відносинами опосередковано, побічно. Багато видів інноваційних відносин у галузі вищої освіти практично ніяк не пов'язані з економікою і не можуть бути описані мовою економіки. Їх слід урахувати в інноваційній політиці вищої освіти як обмеження.

Результати проведеного дослідження дали змогу розробити пропозиції щодо реалізації інноваційної політики в сучасних вітчизняних вишах. Серед них: створення університетських інноваційних комплексів; перехід до інноваційного проектування; створення центрів розвитку ВНЗ; удосконалення моделі фінансування та організації діяльності вищого навчального закладу; розвиток маркетингової діяльності вишу.

Таким чином, на нашу думку, у процесі реалізації інноваційної діяльності ВНЗ головний акцент потрібно робити не на посилення ролі держави, а на інтеграцію освіти, науки й виробництва в єдиний інноваційний контур. Певний досвід у цьому напрямі вже накопичується. Основою інноваційного комплексу системи вищої освіти мають стати університетські навчально-науково-виробничі комплекси (УНІК), ядром яких є безпосередньо виші, які взаємодіють з інноваційною інфраструктурою у вигляді НДІ, дослідно-експериментальних виробництв, конструкторських бюро, наукових і науково-виробничих центрів, центрів підготовки і перепідготовки кадрів, технопарків, інноваційно-технологічних центрів, бізнес-інкубаторів, малих і середніх підприємств наукомісткого підприємництва. Крім того, в інноваційний комплекс системи вищої освіти доцільно включити структури, що забезпечують інноваційну діяльність: консалтингові та інжинірингові фірми, центри науково-технічної експертизи, стандартизації та сертифікації, центри маркетингових досліджень, виставкові центри, центри із взаємодії з ринком праці, рекрутингові фірми, страхові фонди, фонди підтримки інноваційної діяльності.

Завданнями інноваційної діяльності в рамках УНІК є:

- забезпечення єдності освітнього, наукового та інноваційного процесів та їх спрямованості на підготовку нового покоління висококваліфікованих фахівців;

- створення умов для залучення вчених, викладачів, студентів і аспірантів в інноваційний процес, використання інноваційної діяльності ВНЗ із метою підвищення якості підготовки фахівців у нових економічних умовах і посилення ролі вишу як регіонального центру розвитку інноваційної діяльності;

- забезпечення концентрації наукового і науково-технічного потенціалів вишу на дослідженнях і розробках у перспективних напрямках розвитку науки і

техніки на основі реалізації безперервного інноваційного циклу – від фундаментальних і прикладних досліджень до створення та продажу наукомісткої продукції (послуг);

– просування на ринок розроблених у ВНЗ нових технологій на базі комерціалізації наукових знань і винаходів в умовах ефективного захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, сертифікації наукоємної продукції і трансферу цих технологій в економіку та соціальну сферу регіону й країни з використанням нових фінансово-економічних механізмів;

– створення у ВНЗ системи управління якістю освітньої, наукової та інноваційної діяльності на базі єдиного інформаційного простору вишу, що об'єднує його навчальний, науковий та інноваційний блоки з організацією автоматизованого документообігу.

Для досягнення сформульованих вище цілей підрозділу інноваційного блоку УНІК покликані здійснювати весь типовий набір функцій управління: планування, організацію, координацію, контроль, мотивацію. Разом із тим особливостями інноваційної діяльності ВНЗ визначається низка пріоритетних функцій інноваційного блоку:

– стратегічне планування розвитку інноваційної діяльності ВНЗ та організація виконання стратегій (ключове завдання, що виконується під час здійснення цієї функції, – управління змінами, створення умов для ефективного виконання стратегічних планів у сфері інновацій);

– координація інноваційної діяльності підрозділів усіх блоків УНІК: навчального, наукового і власне інноваційного;

– забезпечення можливості виконання вищим завдань інноваційного характеру (для виконання цієї функції необхідне створення інфраструктури підтримки інноваційного підприємництва, що забезпечує експертизу інноваційних проєктів, правову охорону науково-технічних результатів, сертифікацію продукції, а також організаційну та фінансову підтримку під час комерціалізації результатів науково-технічних і освітніх проєктів).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проведене дослідження виявило, що учасниками інноваційної діяльності в рамках інноваційного комплексу системи вищої освіти є освітні установи, наукові організації та виробничі підприємства, як підвідомчі міністерствам, так і створені з ініціативи вишів за участю партнерів і регіональних адміністративних структур.

Для активізації впровадження та поширення інновацій та інноваційних освітніх проєктів у контексті системи вищої освіти в Україні необхідно створювати університетські навчально-науково-виробничі комплекси з такими функціями: управління розвитком та інноваціями, стратегічне планування, організація; колегіальні форми управління на основі створення ради з інноваційної діяльності ВНЗ; взаємодія і розвиток інфраструктури підтримки інноваційного підприємництва, мотивація, контроль. Багатоукладна модель університетських навчально-науково-виробничих комплексів допускає включення в інноваційну діяльність ВНЗ сторонніх, у тому числі приватних і

зарубіжних, підприємств наукомісткого підприємництва на підставі довгострокових договірних відносин, які передбачають ведення спільної інноваційної діяльності на основі об'єднання інтелектуальних потенціалів і ресурсів сторін. Інноваційна діяльність у запропонованих об'єднаннях буде спрямована на: підвищення конкурентоспроможності вишу в цілому; забезпечення високої якості підготовки фахівців; проведення досліджень, що відповідають вимогам інноваційної стратегії розвитку держави, на основі комерціалізації створюваної науково-технічної та освітньої продукції та послуг, об'єктів інтелектуальної власності, інтеграції з профільними промисловими підприємствами і науковими організаціями; впровадження загальної системи управління якістю наукової та освітньої діяльності.

Бібліографічний список:

1. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики* : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12–28.
2. Осецький В.Л. Роль масових відкритих онлайн-курсів у сучасному «освітньому ландшафті». *Економіка України*. 2017. № 12. С. 86–98.
3. Татомир І.Л. Інноваційні моделі діяльності мега-університетів у сучасній парадигмі освіти. *Вища школа*. 2018. № 5–6(167). С. 43–57.
4. Астахова Е.В. Вклад НУА в развитие образовательных процессов в Украине: наработки первого двадцатипятилетия. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету*. 2017. Т. 23. С. 11–25.
5. Інноваційні розробки університетів і наукових установ МОН України. Т. 2 / кол. авт. за заг. ред. М. Стріхи та М. Ільченка. Київ : Мірал, 2018, 288 с.
6. Левківський О.В. Вплив глобалізаційних процесів на реалізацію інноваційного потенціалу економіки України. *Електронне наукове фахове видання Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2017. Вип. 19. URL : <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/8.pdf>.4 (дата звернення: 10.10.2019).
7. Михайлишин Л.І. Зарубіжний досвід активізації інноваційної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. Вип. 6(2). С. 99–104. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6%282%29_25 (дата звернення: 10.10.2019).

References:

1. Dubasenyuk O.A. (2014) Innovaciji v suchasnij osviti [Innovation in modern education]. *Innovaciji v osviti: integracija nauky i praktyky: zbirnyk naukovo-metodychnykh pracj / za zagh. red. O.A. Dubasenyuk*. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, pp. 12-28.
2. Osecykij V.L. (2017) Rolj masovykh vidkrytykh onlajn-kursiv u suchasnomu «osvitnjomu landshafti» [The Role of Massively Open Online Courses in the Modern Educational Landscape]. *Ekonomika Ukrainy*. Vol. 12. Pp. 86 – 98.
3. Tatomyr I.L. (2018) Innovacijni modeli dijalnosti megha-universytetiv u suchasnij paradyghmi osvity [Innovative models of activity of mega-universities in the modern paradigm of education]. *Vyshha shkola*. Vol. 5-6 (167), pp. 43 – 57.
4. Astakhova E. V. (2017) Vklad NUA v razvytye obrazovatelnykh processov v Ukraine: narybky pervogho dvadcatypjatyletyja [The contribution of LSA to the development of educational processes in Ukraine: the achievements of

- the first twenty-five years]. *Vcheni zapysky Kharkivskogo ghumanitarnogho universytetu*. Vol. 23, pp. 11–25.
5. Innovacijni rozrobky universytetiv i naukovykh ustanov MON Ukrainy [Innovative development of universities and scientific institutions of the Ministry of Education and Science of Ukraine] (2018). T. 2 / Kolektyv avtoriv za zagaljnoju redakciju M. Strikhy ta M. Ilchenka. K.: TOV «Miral» pp. 288.
 6. Levkivs'kyj O.V. (2017) Vplyv globalizacij nyh procesiv na realizaciju innovacijnogo potencialu ekonomiky Ukrainy. [Influence of globalization processes on realization of innovative potential of Ukrainian economy] *Svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny* (electronic journal) vol. 19 Available at: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/8.pdf>.4. (accessed 10 Oktober 2019).
 7. Myhajlyshyn L.I. (2016) Zarubizhnyj dosvid aktyvizacij innovacijnoi' dijal'nosti. [Foreign experience of activating innovation activity] *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo* (electronic journal) vol. 6 (2) Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6%282%29__25. (accessed 10 Oktober 2019).